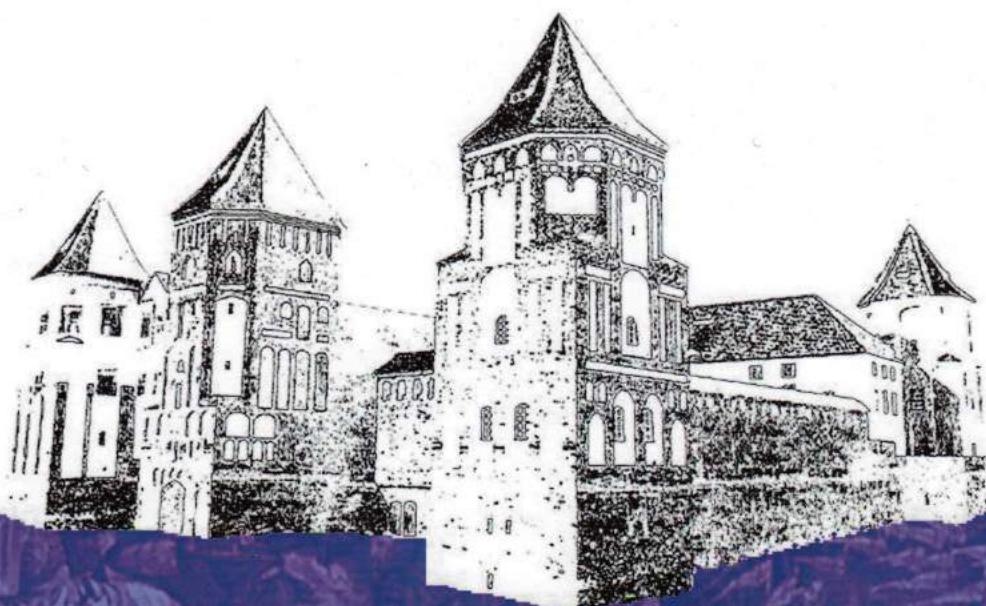

Музей "Замкавы комплекс "Mip"
Польскі Інстытут у Мінску

ВАЕННЫЯ ТРЫУМФЫ ЭПОХІ ВЯЛІКАГА КНЯСТВА ЛІТОЎСКАГА

УСТАНОВА «МУЗЕЙ «ЗАМКАВЫ КОМПЛЕКС «МИР»
ПОЛЬСКІ ІНСТИТУТ У МІНСКУ

Ваенныя трывумфы эпохі Вялікага Княства Літоўскага

Зборнік навуковых артыкулаў

Mir
Музей «Замковы комплекс «Mir»
2017

УДК 94(476)(082)
ББК 63.3(4Беи)я43

В 12

Друкуецца па расэнні
Навукова-метадычна гавета
Установы «Музей «Замкавы комплекс «Mip»

Навуковы рэдактар
М. Н. Гальпяровіч

Рэцэнзенты:
д-р гіст. навук, дац. Г. Я. Галенчанка,
д-р гіст. навук В. Ф. Голубеў

В 12   Ваенныя трывумфы Вялікага Княства Літоўскага :
зборнік навуковых артыкулаў / Установа «Музей «Замкавы комплекс «Mip», Польскі Інстытут у Мінску ; на-
вук. рэд. М.Н. Гальпяровіч. – Mip : Музей «Замкавы комплекс «Mip», 2017. – 304 с. : 20 іл.

ISBN 978-985-90418-1-5

Зборнік навуковых артыкулаў складзены па выніках міжнароднай навуковай канферэнцыі, якая адбылася ў Мірскім замку 12-13 верасня 2014 года. Разглядаецца шырокое кола пытанняў прысвечанае ваенным аспектам эпохі ВКЛ у тым ліку: новыя факты і інтэрпрэтацыі бітваў і ваенных аперацый з удзелам войска ВКЛ; задзейнічанасць замкаў і крэпасцяў у забеспячэнні ваеных перамог ВКЛ; пропагандыстычная і ідэалагічная работа па выкарыстанню вынікаў ваенных перамог ВКЛ у дзяржаўна-палітычных і саслоўна-прыватных інтарэсах; упłyў ваенных перамог ВКЛ на развіццё міжнародных адносін у рэгіёне.

Выданне будзе цікавае навукоўцам, выкладчыкам, музейным спецыялістам, студэнтам, а таксама ўсім хто цікавіцца эпохай Вялікага Княства Літоўскага.

УДК 94(476)(082)
ББК63.3(4Беи)я43

ISBN 978-985-90418-1-5

© Установа «Музей «Замкавы комплекс «Mip», 2017

Змест

<i>Сяргей Рыбчонак</i>	
Бітва на Вядрошы 1500 г.: рэальныя і міфічныя ўдзельнікі	7
<i>Аляксей Шаланда</i>	
Прапорац з крыжам Святога Юрыя ў бітве пад Воршай 1514 г.	46
<i>Альбіна Семянчук</i>	
Войны часоў Жыгімonta Старога і фармаванне гісторычнай памяці народаў Вялікага Княства Літоўскага	56
<i>Алег Дзярновіч</i>	
За што быў пакараны селянін? Лёс Пятра Шуйскага, учынак Мікалая Радзівіла Рудога і сведчанні Мацея Стрыйкоўскага	66
<i>Уладзімір Падалінскі</i>	
Бітва пад Вендэнам 21 кастрычніка 1578 года: прапагандыстычны аспект	84
<i>Przemysław Gawron</i>	
Obleżenie i bitwa pod Kokenhausen (Koknese) 23 VI 1601 r. w świetle źródeł z Rosyjskiej Biblioteki Narodowej w Sankt-Petersburgu	107
<i>Віктар Якубаў</i>	
Стратэгія і тактыка войска ВКЛ у Інфлянтах у 1600–1605 гг.	127

<i>Анастасія Скеп'ян</i>	141
Пахаванне Януша Радзівіла – трывумф ці ромпа funebis	
<i>Dariusz Kupisz</i>	
Zanim nadeszła odsiecz. Działania wojsk Krzysztofa Radziwiłła против армии московской под Smoleńskiem od grudnia 1632 do sierpnia 1633 roku	159
<i>Віталій Галубовіч</i>	
Інфлянцкая армія Вялікага Княства Літоўскага паводле кам- пути 1635 г.	179
<i>Томаш Амброзяк</i>	
Отношение сеймиков ВКЛ к передаче Трубчевска Московско- му государству в 1645—1646 гг.	191
<i>Mirosław Nagielski</i>	
Wielkie Księstwo Litewskie w dobie walk z powstaniem kozackim Bohdana Chmielnickiego w latach 1648–1651	213
<i>Konrad Bobiatyński</i>	
Bitwa pod Witebskiem 16 VI 1664 – nieznane zwycięstwo litewskie nad wojskami moskiewskimi	237
<i>Tomasz Ciesielski</i>	
Ostatnie tryumfy bitewne oręża Wielkiego Księstwa Litewskiego – битвы под Lachowcami i Nakwaszą	249
<i>Ігорь Фоменко, Екатерина Щербакова</i>	
Последний герой ВКЛ. Восстание Тадеуша Костюшко на ру- кописных картах ГИМ	271
<i>Манвидас Виткунас</i>	
Память о войнах и сражениях эпохи Великого Княжества Ли- товского в культурном ландшафте современной Литвы	287

Навуковае выданне

Ваенныя трывумфы эпохі Вялікага Княства Літоўскага

Зборнік навуковых артыкулаў

Адказны за выпуск І.М. Ложачнік
Дызайн вокладкі В.І. Нарбутовіч

Падпісана да друку 2017. Фармат 70x100 1/16.

Папера афсетная. Друк афсетны.

Ум. друк. арк. 18,55. Улік.-выд. арк. 18,98.

Наклад 100 асобнікаў. Замова.

Установа «Музей «Замкавы комплекс «Мір».

Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі

№ 1/459 ад 18.03.2015.

Вул. Чырвонаармейская, 2, 231444, г. п. Мір, Карэліцкі р-н, Гродзенская вобл.

Паліграфічнае выкананне:

Алег Дзярновіч

**За што быў пакараны селянін?
Лёс Пятра Шуйскага, учынак Мікалая Радзівіла
Рудога і сведчанні Мацея Стрыйкоўскага**

Бітва пад Улай 1564 г. у кантэксле Інфлянцкай вайны

Бітва пад Улай стала адной з самай значных ва ўсёй Інфлянцкай (Лівонскай) вайне 1558–1583 гг., асабліва яе этапу 1558–1570 гг. Бітве папярэднічалі сапраўды драматычныя падзеі – за год да яе, 15 лютага 1563 г., маскоўскімі войскамі быў узяты Полацк, што вяло да змены балансу ў вайне на карысць Маскоўскай дзяржавы. Але абодвум бакам было патрэбнае перамір'е, каб згрупаваць сілы і падрыхтавацца да новай кампаніі. На працягу снежня 1563 г. – студзеня 1564 г. у Маскве знаходзілася пасольства ВКЛ на чале з крайчым Юрыем Хадкевічам. Дыстанцыя ў пазіцыі бакоў была вельмі вялікай – тычылася гэта як тэртытарыяльных пытанняў, так і проблемы прызнання царскага тытула Івана IV¹. Дэлегацыя ВКЛ прарапаноўвала заключыць перамір'е толькі да лета 1564 г. Маскоўскі бок высоўваў нерэалістычныя тэртытарыяльныя патрабаванні. Падобна, што абодва бакі ўскладалі на гэтыя перамовы спадзяванні атрымаць хіба што тактычную перадышку. Далейшыя падзеі пацвердзілі гэта – як толькі перамовы безвынікова спыніліся, дзве групоўкі расійскіх войск выправіліся ў паход. З Полацка на поўдзень рушыла войска на чале з новапрызначаным полацкім ваяводам і ўдачлівым палкаводцам князем Пятром Шуйскім. У

¹ Абставіны перамоваў гл.: Памятники дипломатических сношений Московского государства с Польско-Литовским государством. Ч. 3 (годы с 1560 по 1570). Изданы под наблюдением Г.Ф.Карпова // Сборник Императорского Русского исторического общества. Вып. 71. Санкт-Петербург, 1890. № 12. С. 189–285; Хорошкович А.Л. Россия в системе международных отношений середины XVI в. Москва, 2003. С. 366–389.

Смаленску ж была сфармаваная групоўка пад камандаю князёў Васіля і Пятра Сярэбраных-Абаленскіх, якая мусіла выступіць з Вязьмы ды ісці на злучэнне з Шуйскім пад Оршай. Далейшы шлях гэтага аўяднага войска павінен быў ісці на захад – на Менск і Наваградак. Фактычна падобны манеўр выглядаў не столькі як імкненне захапіць новыя тэрыторыі, колькі як маштабны націск на ворага з мэтаю парушыць яго камунікацыі і знішчыць матэрыяльную базу для супраціўлення.

Паводле звестак найвышэйшага гетмана літоўскага Мікалая Радзівіла Рудога, войска Шуйскага рушыла з Палацка 23 студзеня 1564 г. З малаліком войскам Мікалай Радзівіл Руды і польны гетман літоўскі Рыгор Хадкевіч знаходзіліся ў Лукомлі. Спрэчкі пра колькасны склад войскаў абодвух бакоў заслугоўваюць асобнага аналізу, але пэўна можна сцвярджаць, што па колькасці войска ВКЛ у два-тры разы саступала групоўцы Шуйскага. Тут варта зрабіць адно важнае ўдакладненне: у бітве пад Улай сышліся не паўнамаштабныя вайсковыя сілы дзвюх дзяржаў, а тыя аператыўныя групоўкі, што былі сфармаваныя на дадзены момант. І гэтае ўдакладненне дазваляе зразумець значную колькасную перавагу маскоўскага боку – паход пачатку 1564 г. рыхтаваўся загадзя, літвінскі ж бок, як паказалі перамовы ў Маскве ў снежні 1563 г. – студзені 1564 г., імкнуўся адцягнуць перамір'е да лета. Для ВКЛ мабілізацыя вайсковага патэнцыялу гэтага этапу Інфлянцкай вайны адбывалася ў сітуацыі, калі стала зразумелаю неэфектыўнасць ранейшай формы арганізацыі войска – паспалітага рушэння. Бітвы выйгрываліся ўжо прафесійным найманым (платным) войскам. І вось такіх эфектыўных сілаў пад камандаю гетманаў было тысяча – паўтары тысячи жаўнераў². Але гэта была гусарыя – цяжкаўзброеная конніца, чый росквіт як элітнай кавалерыі прыпаў на XVI–XVII стст. Франтальна атака гусарыі здольная была змесці баявыя шэрагі варожай конніцы і пяхоты. Колькі жаўнераў магло быць у шэрагах войска Пятра Шуйскага? Адразу пасля бітвы найвышэйшы гетман літоўскі заявіў пра 17–18 тысяч маскавітаў, у той час як палонныя гаварылі яму пра 20 тысяч жаўнераў³. Апошняя падлікі расійскіх гісторыкаў паказваюць, што сілы Шуйскага маглі складацца з 5 тысяч ратных людзей і столькі ж «кашавых»

² Янушкевіч А.М. Вялікае Княства Літоўскае і Інфлянцкая вайна 1558–1570 гг. Мінск, 2007. С. 78.

³ Копия с письма, присланного литовским гетманом в Варшаву на имя пана Радивилла // Чтения в обществе истории и древностей Российской при Московском университете (далей – ЧОИДР). Кн. 3. 1874. Отд. 3. С. 3.

Найвышэйшы гетман літоўскі
Мікалай Радзівіл Руды ў парадным
даспеху.
Гравюра фланандскага мастака
Дамінікуса
Кустаса (Dominicus Custos,
1550/1560–1612)
для музейнага каталогу збо-
ру замка Амbras (Аўстрыя), 1601
(Österreichische Nationalbibliothek).

(абозных)⁴. У такім разе агульная колькасць «полацкай» групоўкі магла дасягаць 10 тысяч чалавек.

Хутчэй за ёсё, гетманы ВКЛ не маглі ведаць пра дакладную колькасць войскаў Шуйскага, але, зыходзячы з разумення стратэгічнай сітуацыі, павінны былі выдатна ўсведамляць яўную колькасную перавагу маскоўскага войска. Тут трэба было дзеянічаць на апярэджанне. Вельмі важная дэталь – Радзівіл і Хадкевіч рэгулярна атрымлівалі актуальную інфармацыю пра рух маскоўскіх войскаў. Натуральна, гэтаму спрыяла знаходжанне войска ВКЛ на сваёй тэрыторыі.

Такім чынам, аддзелы ВКЛ выпрабаваліся з Лукомлем на поўнач – насустрасч Шуйскаму. У Чашніках да гетманаў дайшлі навіны пра сутычку ротаў Рыгора Бака і Баркулаба Корсака з авангардам маскоўскай групоўкі. Выглядае на тое, што рашэнне пра далейшыя дзеянні было прынятае гетманамі ў Чашніках. Сутнасць гэтага рашэння – у імклівай атакы з выкарыстаннем спецыфічных магчымасцяў гусары.

⁴ Пенской В.В. Русское войско в зимнем походе 1563/1564 гг. и в сражении на р. Ула // Судьбы славянства и эхо Грюнвальда: Выбор пути русскими землями и народами Восточной Европы в Средние века и раннее Новое время (к 600-летию битвы при Грюнвальде / Танненберге). Материалы международной научной конференции / Отв. ред. А.И.Филюшкин. Санкт-Петербург, 2010. С. 237–242.

Польны гетман літоўскі
Рыгор Хадкевіч.
Гравюра з партрэта,
які захоўваўся ў зборах
Нясвіжскага замка
(паводле: Батюшков П.И.
Белоруссия и Литва.
Санкт-Петербург, 1890. С. 187).

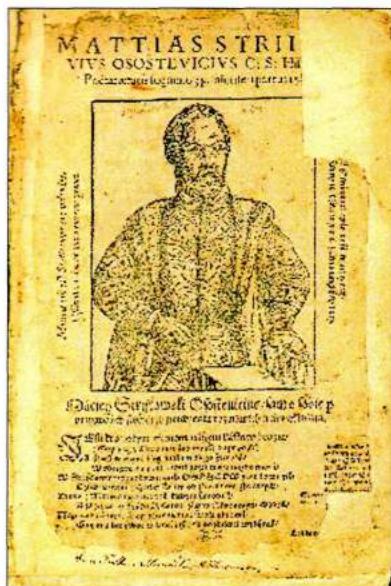

Далей версіі падзей разыходзяцца – пытанне заключаецца ў ступені падрыхтаванасці маскоўскага войска да бою. Адразу пасля бітвы Мікалай Радзівіл Руды паведамляў свайму кузэну Мікалаю Радзівілу Чорнаму ў Варшаву, што аддзелы Шуйскага першымі сталі ў баявы парадак і маскоўскі ваявода чакаў, пакуль літвінскае войска таксама разгарне свае баявыя шэрагі. Найвышэйшы гетман рытарычна запытваўся ў лісце да свайго стрыечнага брата: «*Па якіх прычынах ён (Шуйскі. – А.Д.) выказаў да мяне такую паблажлівасць і якую меў пры гэтым надзею, Ваша Міласць можа сама з усяго сказанага прыхільна заключыць*»⁵. Рускія летапісы сцвярджаюць адваротна – маскоўская ваенная калона не была падрыхтавана да нападу літвінаў. Названая акалічнасць, а таксама нечаканасць атакі войска ВКЛ і стала прычынай паразы маскоўскіх аддзелаў. Цяпер гісторыкі, падсумоўваючы розныя звесткі, у сваіх высновах прыходзяць да наступнай карціны бітвы: то была атака літвінскага войска на лагер маскоўскага войска, якое позна ўвечары стала на начны прывал⁶.

І гэта была сапраўды параза – у імклівай атакы першыя шэрагі лагеру маскавітаў былі змеценыя, паранены сам палкаводзец – князь Пётр Шуйскі, які мусіў уцякаць. Тут, падобна, і пачалася паніка – маскавіты

⁵ Копия с письма, присланного литовским гетманом в Варшаву на имя пана Радивилла. С. 3.

⁶ Янушкевіч А.М. Вялікае Княства Літоўскае і Інфлянцкая вайна 1558–1570 гг. С. 80.

Рака Ула каля мяркуемага месца бітвы 1564 г. (урочышча Маскоўка). Фота 2014 г.

Партрэт Мацея Стрыйкоўскага ў каралявецкім (кёнігсбергскім) выданні «Хронікі Польшчи, Літвы, Жамойці і ўсёй Русі» (1582 г.). Змяшчэнне аўтарам ўласных партрэтаў у сваіх выданнях – рыса рэнесанснай культуры.

сталі разбягацца па навакольных лясах, іх пераслед літвінамі адбываўся ўсю ноч на працягу пяці міляў (да 40 км). У гэтым пераследзе маглі быць задзейнічаны драбы літвінскага войска, якія не бралі ўдзелу ў першым наступе (папросту яны не маглі так хутка падысці).

Дыскусіі пра колькасць войскаў, якія ўдзельнічалі ў бітве пад Улай з абодвух бакоў, яшчэ не сціхлі, спрэчнымі застаюцца і аbstавіны бітвы. Але пра яе наступствы можна сказаць больш пэўна. Найперш быў сарваны падход маскоўскіх войскаў углыб тэрыторыі Вялікага Княства Літоўскага – атрымаўшы паведамленні пра наступствы бітвы пад Улай, князі Сярэбраныя спынілі далейшы рух сваёй групоўкі на захад і вярнуліся ў межы Маскоўскай дзяржавы. Апроч таго, саноўнікі ВКЛ паспрабавалі атрымаць ад гэтай перамогі дадатковыя як унутры-, так і знешнепалітычныя дывідэнты. Тут трэба адзначыць, што ў студзені 1564 г. канцлер ВКЛ і ваявода віленскі Мікалай Радзівіл Чорны знаходзіўся ў Варшаве, дзе на каронным (польскім) сойме адбываліся перамовы пра унію паміж Каронай і Княствам. З лютага 1564 г. ліст найвышэйшага гетмана Мікалая Радзівіла Рудога дайшоў да яго сваяка. Пасля дэмаралізуючага падзення Полацка ў 1563 г. весткі пра сланую перамогу пад Улай умацавалі пазіцыі дэлегацыі ВКЛ і далі магчымасці канцлеру на той момант запаволіць унійны працэс. Сам Чорны выехаў у ВКЛ. Таксама ў Еўропе была праведзена досьць удалая інфармацыйна-прапагандысцкая кампанія. Падобна, што спры-

яннем сына Радзівіла Чорнага – Мікалая Крыштафа Сіроткі, які ў той час навучаўся ў Страсбургу, тэкст рэліацыі Радзівіла Рудога быў перакладзены на нямецкую мову і выдадзены ў выглядзе «лягучай газеты»⁷.

Варта таксама адзначыць, што падзеі бітвы 1564 г. не раз прыцягвалі ўвагу Мацея Стрыйкоўскага. У сваёй «Хроніцы» гісторык-пазітivist таксама даў апісанне бітвы, але гэтым разам празаічнае. Стрыйкоўскі такім чынам перадаў свае ўражанні ад наведвання месца бітвы: «Я там сам у tym pole Iwan'iskim bacyu' jach'ce stog vialiki, складzeny z kostak moskowskikh, kali ehal'i na paljakh z Vitebska [y] god 1573»⁸.

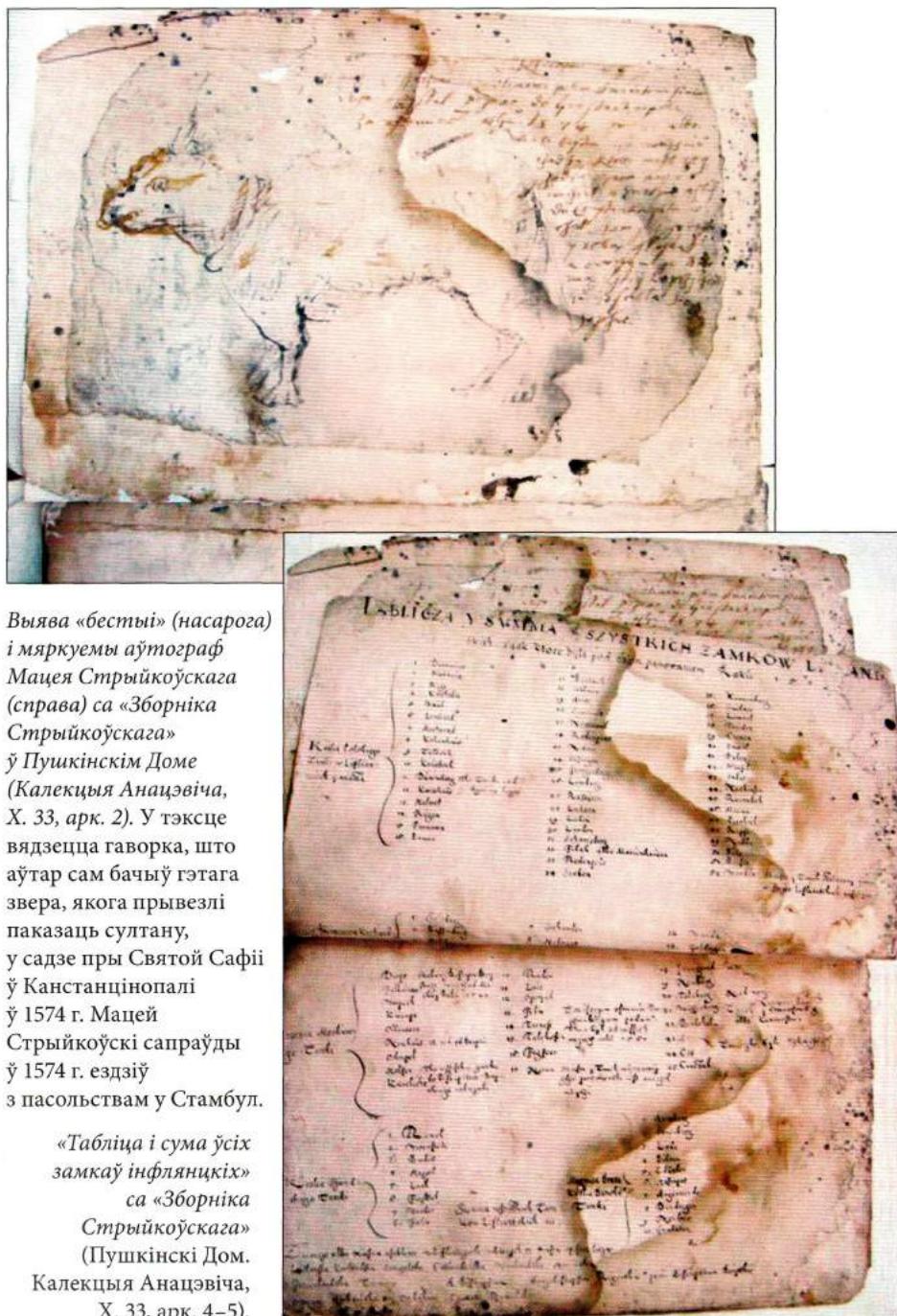
Мацей Стрыйкоўскі і яго паэма

Для гісторыяграфіі і гісторыі ідэй у Вялікім Княстве Літоўскім XVI ст. постаць Мацея Стрыйкоўскага (1547 – каля 1593) уяўляеца знакавай. Палік з паходжання, а нарадзіўся ён у 1547 г. у Стрыкаве Ленчыцкага ваяводства (усённяшніх геаграфічных рэаліях – каля Лодзі), ушаснаццацігадовым узросце Стрыйкоўскі апынуўся ў ВКЛ, дзе яму давялося не проста спа-знаць шмат якія павароты лёсу, але і скончыць свой зямны шлях, што адбылося каля 1593 г. Найперш на сваёй новай радзіме ён стаў прафесійным вайскоўцам, служыў у Віцебскім гарнізоне, а таксама рыскуном (разведчыкам) на маскоўскай мяжы⁹. Было нешта нязвыклае ў гэтым чалавеку, бо прадстаўнікі старых княжацкіх родаў і магнатэры ВКЛ ахвотна набліжалі да сябе маладога паляка, які меў ужо немалы вайсковы досвěд, а да таго ж атрымаў пэўную адукацию. Невядома, каб Стрыйкоўскі вучыўся ва ўніверсітэце, але ў 1561 г. ён скончыў парафіяльную школу ў Бжэзінах і, у прыватнасці, валодаў tym базавым узроўнем ведаў ды навыкаў, якія нават і ў XVI ст. былі прывілеем зусім нешматлікай часткі насельніцтва. Як бы

⁷ Гл.: Рагаўскене Р. Крыніцы па бітве на Уле 1564 г. Верагодныя сцэнарыі падзеі // ARCHE. 2012. № 6. С. 200–202.

⁸ «*Jam tam sam w tym polu Iwańskim widział stog kości Moskiewskich złożony, jadąc z Witebska roku 1573*» (Stryjkowski M. Kronika Polska, Litewska, Zmodzka i Wszystkiej Rusi Macieja Stryjkowskiego. Wydanie nowe, będące dokładnem powtórzeniem wydania pierwotnego królewieckiego z roku 1582, poprzedzone Wiadomością o życiu i pismach Stryjkowskiego przez Mikołaja Malinowskiego, oraz Rozprawą o latopisach Ruskich przez Daniłowicza, pomnożone przedrukiem dzieł pomniejszych Stryjkowskiego według pierwotnych wydań. T. II. Warszawa, 1846. S. 415).

⁹ Падрабязней пра біографію М. Стрыйкоўскага гл.: Wojtkowiak Z. Maciej Stryjkowski – dziejopis Wielkiego Księstwa Litewskiego. Kalendarium życia i działalności. Poznań, 1990. S. 13–98.

Выява «бестыі» (насарога) і мяркуемы аўтограф Мацея Стрыйкоўскага (справа) са «Зборніка Стрыйкоўскага» ў Пушкінскім Доме (Калекцыя Анацэвіча, X. 33, арк. 2). У тэксле вядзеца гаворка, што аўтар сам бачыў гэтага звера, якога прывезлі паказаць султану, у садзе пры Святой Сафіі ў Канстанцінопалі ў 1574 г. Мацей Стрыйкоўскі сапраўды ў 1574 г. ездзіў з пасольствам у Стамбул.

«Таблица і сума ўсіх замкаў інфлянцкіх»
са «Зборніка Стрыйкоўскага»
(Пушкінскі Дом.
Калекцыя Анацэвіча,
X. 33, арк. 4-5).

тое ні было, у розныя часы Мацей Стрыйкоўскі ўваходзіў у блізкае атачэнне такіх сваіх «хлебадаўцаў», як слуцкія князі Алелькавічы (1576–1578 гг.), а ў далейшым – жамойцкага біскупа Мельхіёра Гедройца, з дапамогай якога ў 1579 г. і атрымаў сваю апошнюю пасаду жамойцкага каноніка.

Для нас жа найбольш важнае тое, што Мацей Стрыйкоўскі стаў аўтарам першай друкаванай гісторыі Вялікага Княства Літоўскага, якая мае тытул «Kronika polska, litewska, żmudzka i wszystkiej Rusi»¹⁰. Гэта хроніка ўпершыню выйшла з друку ў Карабеўцы (Кёнігсбергу) ў 1582 г. На працягу XVIII–XX стст. гучала шмат розных выказванняў на адрас М.Стрыйкоўскага як гістарыёграфа – з аднаго боку, як піша беларуская даследчыца Альбіна Семянчук, адзначалася яго эрудыцыя і навізна падыходаў да матэрыялу; з іншага – яго дакаралі ў кампіляцыі іншых хронік, найперш Яна Длугаша і Мацея Мехавіты. Але аб'ектыўна Мацей Стрыйкоўскі выканаў для Вялікага Княства Літоўскага працу, вартую той, што ў свой час зрабіў Ян Длугаш для Польшчы¹¹. Зрэшты, сам жанр хронікі патрабуе апрацоўкі папярэдніх подобных твораў і запазычання фактаў з іх.

Першым жа друкаваным творам Стрыйкоўскага была генеалагічная паэмка «Ганец цноты» («Goniec cnoty»), прысвеченая ўладарам Польшчы і ВКЛ¹². У Кракаве быў апублікованы яшчэ адзін гістарычны твор Стрыйкоўскага – «O wolnosci Korony Polskiey, u Wielkiego Xięstwa Litewskiego»¹³.

Але творчая спадчына гістарыёграфа не аблежаваная толькі яго прыжыццёвымі выданнямі. І ўжо апублікованыя творы, і рукапісы М.Стрыйкоўскага выклікалі нязменную цікавасць выдаўцоў і публікі. Яшчэ ў першай палове XVII ст. у Любчы быў надрукаваны фрагмент з «Ганца цноты» пад называй «Genealogia albo krotkie opisanie wielkich książąt litewskich»¹⁴.

¹⁰ Ktora przedtem nigdy światła nie widziała Kronika Polska, Litewska, Zmodzka, u wszystkiej Rusi Kijowskiej, Moskiewskiej, Siewierskiej, Wołyńskiey, Podolskiet, etc. Drukowano w Krolewcu v Gerzego Ostenbergera: M.D.LXXXII. fol., k. Tyt. I k. 20 nlb.; str.1+791.

¹¹ Семянчук А. Беларуска-літоўскія летапісы і польскія хронікі. Гродна, 2000. С. 69.

¹² Stryjkowski M. Goniec cnoty. Kraków, 1574.

¹³ O wolnosci Korony Polskiey, u Wielkiego Xięstwa Litewskiego a o srogim zniewoleniu inszych krolestw pod [...] iarzmem Tureckim [...] krotki [...] wywod: tudzieśz ktorymbi sposobem ta zła moc pogańska vkocona być mogła. Matysa Stryjkowskiego przestroga, w Konstantynopolu [...] napisana. Kraków, 1575.

¹⁴ Genealogia albo krotkie opisanie wielkich książąt litewskich y ich wielkich a męskich spraw wojennych, uczynione niegdy przez Matysa Stryjkowskiego, a

Ужо ў другой палове XVIII ст. з'явілася перавыданне «Хронікі»¹⁵, а ў сярэдзінне XIX ст. выйшла з друку выданне «Хронікі» Стрыйкоўскага, да якога і сёння найчасцей звязтаюцца даследчыкі¹⁶.

Але зусім не ўся спадчына Стрыйкоўскага была даступнай для чытача да XX ст. У 1978 г. польская даследчыца Юлія Радзішэўская паводле рукапісу апубліковала яшчэ адну працу гістарыёграфа – «О росcątkach»¹⁷. Гэты твор быў напісаны ў 1577 г., яшчэ да «Хронікі», у форме эпічнай паэмы з празаічнымі ўстаўкамі. Твор «Пра пачаткі» прысвежаны ўласна гісторыі Вялікага Княства Літоўскага і, як адзначаюць даследчыкі, паводле зместу ў значнай ступені перагукаецца з «Хронікай Быхаўца». Гэтае назіранне вельмі важнае, бо можа пацвердзіць аўтэнтычнасць рукапісу, апублікованага ў 1846 г. Тэадорам Нарбутам.

Сярод творчай спадчыны Мацея Стрыйкоўскага ёсьць адзін твор, знаходжанне якога працяглы час заставалася невядомым і вакол якога ў XIX ст. уznіклі легенды, што працягвалі цыркуляваць сярод спецыялістаў і публікі яшчэ і ў XX ст. Гаворка ідзе аб паэмe пад умоўнай назвай «Бітва пад Улай», у якой апавяддаецца пра пераможную для войскаў Вялікага Княства Літоўскага бітву супраць маскоўскіх войскаў ў 1564 г. Рукапіс паэмы з пецярбургскіх збораў, створаных шляхам канфіскацыі ў былой Рэчы Паспалітай архіўных і бібліятэчных калекцый, яшчэ ў першай палове XIX ст. трапіў у калекцыю прафесара Віленскага ўніверсітэта Іgnата Анацэвіча, які пасля закрыцця ўніверсітэта пераехаў у Санкт-Пецярбург¹⁸. Гісторыя рукапісу і ўсёй калекцыі, якая мела статус прыватнай, на працягу XIX–XX стст. поўніцца амаль дэтэктывнымі дэталямі¹⁹. У XX ст. уся ка-

teraz odnowione, y znowu na świat wydane przez Samuela Dowgirda... Lubcz, w Drukarni Piotra Blasiusa Kmity, 1626. K. Nlb. 23.

¹⁵ Kronika Macieja Stryjkowskiego niegdyś w Królewcu drukowana. Warszawa, 1766.

¹⁶ Kronika Polska, Litewska, Zmodzka i Wszystkiej Rusi Macieja Stryjkowskiego. Wydanie nowe, będące dokładnem powtorzeniem wydania pierwotnego królewieckiego z roku 1582, poprzedzone Wiadomością o życiu i pismach Stryjkowskiego przez Mikołaja Malinowskiego, oraz Rozprawą o latopiscach Ruskich przez Daniłowicza, pomnożone przedrukiem dzieł pomniejszych Stryjkowskiego według pierwotnych wydań. Warszawa, 1846. T. I-II.

¹⁷ Stryjkowski M. O poczatkach, wywodach, dzielnościach, sprawach rycerskich i domowych sławnego narodu litewskiego, żemojdzkiego i ruskiego, przedtym nigdy od żadnego ani kuszone, ani opisane, z natchnienia Bożego a uprzejmie pilnego doświadczenia / Opracowała J.Radziszewska. Warszawa, 1978.

¹⁸ Падрабязней пра біографію І.Анацэвіча гл.: Габрушевіч С.А., Марозава С.В. Прафесар Іgnat Анацэвіч. Жыццё. Спадчына: гістарычны нарыс. Гродна, 2005.

¹⁹ S[obieszczański] F. M. Wiadomość o zbiorze atlasów i map Ignacego Onacewicza //

лекцыя проста знікла з поля зроку даследчыкаў. Зноў адкрытая яна была ў 1970-х гг. у Маскве ў фондах Інстытута сусветнай літаратуры, адкуль і была перададзена ў Санкт-Пецярбург (тады Ленінград) у Пушкінскі Дом (Інстытут расійскай літаратуры РАН)²⁰. Толькі зусім нядаўна рукапіс паэмы М.Стрыйкоўскага стаў даступным для даследавання²¹.

Сам рукапіс уяўляе сабой зборнік з твораў Мацея Стрыйкоўскага на 32 старонках, з якіх паэма займае старонкі 15–32²². Яшчэ ў XIX ст. юрыст і архівіст Віктар Каліноўскі (старэйшы брат аднаго з кіраўнікоў паўстання 1863 г. Кастуся Каліноўскага), абапіраючыся на звесткі вядомага польскага бібліёграфа Юзафа Залускага, адзначаў, што першыя старонкі рукапісу з'яўляюцца аўтографам Стрыйкоўскага²³. Іншых аўтографаў Стрыйкоўскага, за выключэннем аднаго яго подпісу, не захавалася.

Biblioteka warszawska. 1849. T. 3. S. 406–407; Васильев В. Ещё о руссах // Северная пчела. 1860. № 161. С. 660; О-ч Я. Несколько слов об Игнатии Онацевиче // Санкт-петербургские ведомости. 1860. № 209. С. 1060; Ptaszycki St. Wiadomość bibliograficzna o rękopisie nieświeskim Kroniki Macieja Stryjkowskiego // Pamiętnik literacki. R.2. Lwów, 1903. S. 220–246; Pohorecki F. Teki i zbiory Żegoty Onacewicza (Próba rekonstrukcji) // Pamiętnik VI Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Wilnie. 17–20 września 1935 r. Lwów, 1935. T. 1: Referaty. S. 414–424; T. 2: Protokoły. S. 194–196.

²⁰ Абставіны новай знаходкі калекцыі Анацэвіча гл.: Баскаков В., Панченко А. Тайны старых папок // Правда. 21.09.1979. С. 6; Бударгин В.П., Маркелов Г.В. Новые поступления в Древлехранилище Пушкинского Дома // Древнерусская книжность: По материалам Пушкинского Дома. Сб. науч. тр. Ленинград, 1985. С. 12; Iwaszkiewicz N. Na tropach sensacyjnego odkrycia. Bezcenne polonica // Literatura. 1979. Nr. 51/52. S. 12-13; Express Poznański. 1980. Nr. 28, 29, 30; Nikolaiew S. Odkrycie starej kolekcji // Literatura radziecka. 1980. Nr. 12. S. 150–153. Описание коллекции: Николаев С.Н. О коллекции Игната Онацевича // Духовная культура славянских народов. Литература, фольклор, история. Ленинград, 1983. С. 197–209; Семянчук А.А. Калекцыя прафесара Ігната Анацэвіча ў Пушкінскім Доме // Ігнат Анацэвіч: жыццёвы шлях, педагогічна і навуковая спадчына. Гродна, 2008. С. 45–57.

²¹ Падрабязна гісторыя рукапісу Стрыйкоўскага прааналізавана аўтарам гэтага артыкула: Дзярновіч А.І. Невядомы Стрыйкоўскі: Гісторыя рукапісу паэмы «Бітва пад Улай» (1564 г.) са збораў Пушкінскага Дома ў Санкт-Пецярбурзе // Studia Historica Europae Orientalis = Исследования по истории Восточной Европы. Вып. 3. Мінск, 2010. С. 221–244.

²² Пушкинскі Дом. Коллекция Онацевича. Х. 33.

²³ Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich (Wrocław). Rkps. Ossolińskich 2895/II. Katalog zbiorów Żegoty Onacewicza ułożony przez Wiktora Kalinowskiego. K. 8[-4]; Biblioteka Jagiełłońska (Kraków). Rkps. 6767 II. Katalog rękopisów, dokumentów i map, które znajdowały się w bibliotece Żegoty Onacewicza w Petersburgu. Maszynowy odpis oryginału z biblioteki Feliksa Broel Platera w Belminci na Litwie, sporządzony na polecenie właściciela rękopisu przez Wiktora Kalinowskiego. K. 11 v.

Тэкст паэмы напісаны на польскай мове ў яе харктэрнай версii XVI ст. Поўная назва паэмы: «Верш аб паразе 30.000 маскавітаў з князем Пятром Шуйскім, ваяводам Полацкім, у поле Іванскім над Улай ракою, пры дзеяннях і кіраванні яснавяльможнага пана, пана Мікалая Радзівіла (Рудога. – А.Д.), на Біржах і Дубінгах князя, гетмана найвышэйшага войскаў Вялікага Княства Літоўскага, і пры важным камандаванні яснавяльможнага пана, пана Рыгора Хадкевіча, пана Віленскага (кашталяна Віленскага. – А.Д.) і пільнага гетмана польнага войскаў, года ад збаўчага Нараджэння Хрыста Господа 1564 студзеня»²⁴.

У паэме апісваецца ўвесы працэс бітвы – ад моманту выступлення ў паход маскоўскіх войскаў, на чале з князем Пятром Шуйскім, да сустрэчы іх з войскам ВКЛ 26 студзеня 1564 г. і пераследам апошнім рэшткаў маскоўскага войска, а таксама адступленнем іншай маскоўскай групоўкі на чале з князямі Сярэбранымі.

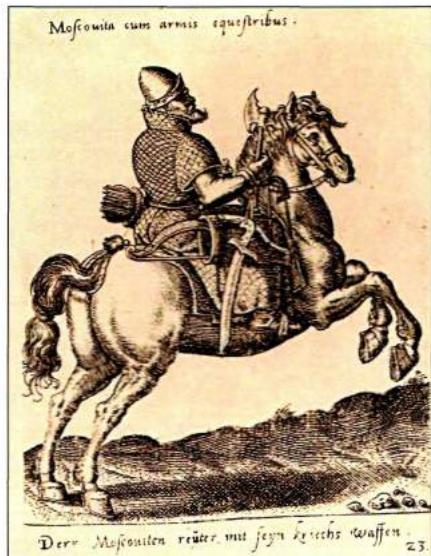
Гібель Шуйскага

Шмат у чым ваенны поспех гетманаў Радзівіла і Хадкевіча быў забясьпечаны нечаканасцю і імклівасцю атакі гусары ВКЛ. У дапаўненні да Ніканаўскага летапісу абставіны пачатку бою апісаныя наступным чынам – да царскіх ваяводаў выстаўляючца дакоры, што «или не по государеву наказу, оплошася, не бережно и не полки, и доспехи свои и всякой служебной нарядъ везли въ санехъ»²⁵. У сваю чаргу нечаканы манеўр войск ВКЛ стаўмагчымы дзяякуючы выдатна пастаўленай разведцы – Радзівіл «...маючи навіны i ад слуг, пераважна шпигаў, ведаў, што ў той час у Полацку i ў Маскве дзеялася»²⁶. І вось толькі ў паэме Стрыйкоўскага мы даведваемся, хто быў інфарматарам найвышэйшага гетмана літоўскага:

²⁴ «Wiersz o Porazeniu 30000 Moskwy z Kniaziem Piotrem Szoiskim Woiewodą Poloczkim w Poliu Iwanskim nad Ulą rzeka, za sprawą y rządzeniem Iasnie Wielmożnego Pana, Pana Mikolaia Radziwila na Bierzach y Dubingach Xięzeczia, Hetmana Naiwsze[go] woisk W^o X^{wa} Litt^o, ze y za przeważnym z dokazowaniem Iasniewielmoznego Pana, Pana Hrehora Chodkiewicza, Pana Wilenskiego y Polnych Woisk Hetmana Czuynego, Roku od Zbawionne Narodzenia Chr[ist]usa Pana 1564 January».

²⁵ Летописный сборник, именуемый Патриаршей или Никоновской летописью // Полное собрание русских летописей (далей — ПСРЛ). Т. 13. Москва, 2000. С. 377.

²⁶ A mając wiadomości i od sług, przeważnych szpiegów – Wiedział co się wówczas w Połoczku i na Moskwie działo (Арк. 17).

Літвінскі гусар (Aques ex Lithuania).

Гравюра фланандскага мастака Абрагама дэ Бруна (Abraham De Bruyn, 1539–1587).
Паводле: Diversarium Gentium Armatura Equestri. Ubi fere Europae, Asiae atque Africae equitandi ratio propria ewpresaa est. [Non identifié], 1575 г. P. 27. (Bibliothèque nationale de France; BNF C75257).

«Ведаў калі з кім, калі войска ўжо ісці мае,
Меў пры сабе пана, што ў Полацку бываў,
Які Уліса хітрыкі ўжываў»²⁷.

Як бачым, менавіта праваслаўны святар выкарыстоўваў «хітрыкі Уліса» і быў інфарматарам Мікалая Радзівіла Рудога пра падзеі ў занятым маскоўскімі войскамі Полацку.

З іншых крыніц добра вядома, што пасля бітвы загінуў і маскоўскі ваявода – князь Пётр Шуйскі. Аляксандр Гваныні паведамляў, што параненага Шуйскага падчас адступлення забіў сякерай просты селянін²⁸. У сваю

²⁷ Wiedzieł kiedy z kim kiedy woisko iuz iscza mialo,
Miał przy sobie Popa czo w Poloczku bywał,
Który Ulissesowych fortelów używał (Арк. 16).

²⁸ Gwagnini A. Kronika Sarmacyey Europeyskiey // Zbiór dzieiepisów polskich. T. 4. Warszawa, 1768. S. 109.

Фрагмент мініяцюры пра бітву пад Улай з Ліцавога зводу.

Князь Пётр Шуйскі злева ў цэнтры.

чаргу аўтар «Гісторыі Лівонскай вайны» («Historia Belli Livonici», 1564) Тылеман Брэдэнбах удакладняе, што труп Шуйскага знайшлі ў студні²⁹.

Маскоўскія крыніцы таксама інфармуюць пра смерць ваяводы Шуйскага. Даволі падрабязна пра падзеі вакол бітвы на Уле распавядaea Ліцавы летапісны звод – помнік афіцыйнага маскоўскага летапісання, створаны ў 1560–1570-х гг. спецыяльна для царскай бібліятэкі Івана IV³⁰. Самой бітве на Уле і падзеям вакол яе у Ліцавым зводзе прысвечана шэсць мініяцюр, а спадарожны тэкст падае найбольш дэталіёт, чым які іншы расійскі летапісны помнік: «Литовские же люди пришли, исполчаясь, вскоре и передних людей погромили; и на том деле боярина князя Петра Шуйского убили

²⁹ Гл: Копия с письма, присланного литовским гетманом в Варшаву на имя пана Радивилла. С. 5.

³⁰ Гл. таксама: Мартынюк А. Гісторыя Вялікага Княства Літоўскага XIII – пачатку XV ст. у мініяцюрах Ліцавога летапіснага зводу XVI ст. // Беларускі гісторычны часопіс. 2011. № 5. С. 40–46.

и дворян князя Семена да князя Федора княже Дмитреевых детей Палецкого и иных многих убили, а воевод Захарию Плещеева Очина да князя Ивана княже Петрова сына Охлябинина и иных детей боярских взяли, и коши воеводские и детей боярских все поимали. Иные бояре и воеводы, которые в том походе были, и дети боярские и стрелцы и боярские люди ушли в Полтеск своими головами»³¹. Яшчэ адна маскоўская крыніца, а менавіта Піскароўскі летапісец, развівае сюжэт «з вадой» (са студняй): «Князя Петра Шуйскага збили с коня, и он с дела пеш утек, и пришел в литовскую деревню, и тут мужики, его ограбя, и в воду посадили»³².

Прызнаемся, эпізод з гібеллю Пятра Шуйскага можа быць вельмі прыдатнай фактурай, каб выбудаваць патрыятычны сюжэт. Але паэма Стрыйкоўскага дадае нам некаторыя дэталі гэтай трагічнай гісторыі:

«Князь Шуйскі Пётр, з Полацка тых войскаў ваявода,
Пабачыўши, што неспадзявана прыйшла да яго прыгода,
Сам адзін праз лес уцёк, там каня пазбавіўся, потым
Прыйшоў да селяніна ў футры і ў ланцугу залатым,
Прасіў, каб да Полацка адвёз яго жывым,
Абяцаючы яму дар вялікі з сэрца ічырага.
Селянін вёз яго на санях, а ўбачыўши клейноты,
Сцяў яго з тылу сякерай, не дбаючы пра яго цноты.
Так той гетман маскоўскі слаўны ў той час загінуў,
Які татараў казанскіх падпарадкованнем быў слаўны,
А над шведамі ў Інфлянтах быў пераможцам заўжды»³³.

³¹ Лицевой летописный свод. Факсимильное издание рукописи XVI века в 10 книгах. Кн. 9: Синодальный том. Москва, 2006. Л. 520–523 (с. 1039–1045); Лицевой летописный свод XVI в. Кн. 23: Русь (1566–1575 гг. от В.Х.). Москва, 2012. С. 314–315. (У гэтым выданні ўсе даты, як і год выпуску, прыводзяцца без уліку Пятроўскай рэформы летазлічэння 1708 г. – захаванае летазлічэнне ад Уласблення і Нараджэння Ісуса Хрыста ў 5500 г. ад Стварэння Свету, што на 8 гадоў адразніваецца ад Візантыйскай эры: 5508/5509 гг. ад С.С.).

³² ПСРЛ. Т. 34. Постниковский, Пискаревский, Московский и Бельский летописцы. Москва, 1978. С. 190.

³³ «Kniaż Soiski Piotr z Połocka tych wojsk wojewoda
Widziąc iż niespodzianie przyszła nań przygoda
Sam jeden przez las uciekł, tam konia zbył, po tym
Przyszedł do chłopa w szubie i w łańcuhu złotym
Prosił by do Połoczka odwiózł go żywego
Ślubując mu dar wielki s Serca prawdziwego
Chłop wioząc go na saniach, a widząc klejnoty
Ciął go z tyłu siekierą, nie dbał jego cnoty.

Як бачым, палкаводзец ворага можа быць для М.Стрыйкоўскага і слайўным, і мець свае цноты. Тут цікава будзе даведацца пра рэакцыю Радзівіла, які прыбыў на месца падзеі: «...узняўшы да неба вочы, плацай, а сляза за слязой з мокрых зэрнак выціскаецца»³⁴. Вялікі гетман запатрабаваў годнага паходжання («slawny pogrzeb») для палеглага ворага, а селяніну,

«Які спакушаны быў ланцужком залатым,
Загадаў сцяць галаву, бо мог бы [Шуйскага] прывесці жывога,
Але ў Каіна цнота нічога не значыць...»³⁵.

Такім чынам, учынак селяніна з Полаччыны Радзівіл расцаніў не як геройства, а як марадзёрства. Трэба адзначыць, што гэтыя звесткі пेрагукаюцца і з паведамленнямі маскоўскіх крыніц, а менавіта аднаго спецыфічнага летапісу пачатку XVII ст., вядомага пад называй Піскароўскі летапісец.

Звесткі Піскароўскага летапісца

Піскароўскі летапісец падае нам новыя дэталі абставінаў смерці князя Шуйскага: «Лета 7072-го (1564. – А.Д.) посла царь и государь литовский земли воевати ис Полоцка боярину князю Петру Шуйскому, а и[з] Смоленска двум Серебряным и сходитись им велел на Друцких полях. И воеводы пошли с мест своих, ис Полоцка и и[з] Смоленска. И как будет князь Петр в Литовской земле, в деревне в Овлялицех, и тут пришли безвестно литовские люди многия, воевод побили и поймали многих дворян, семьсот человек больших дворян и детей боярских именных. А князя Петра Шуйского збили с коня, и он из дела неш утек и пришел в литовскую деревню; и тут мужики его ограбя и в воду посадили. И сведал виленской воевода и тех мужиков велел переимати и казнити, а тело выняти, и погребе чесно в Вильне в Стонис[л]аве в римской церкви. И сам за ним шел и погреб возле великого князя дочери Елены, коя была за Олександром, королем литовским»³⁶.

Каб правесці больш адэкватны аналіз гэтага паведамлення, трэба ўзяць да ўвагі палітыка-ідэалагічную скіраванасць Піскароўскага

Tak ten Hetman Moskiewski slawny w ten czas zginął,
Który kazańskich Tatar zholmowaniem słynął,
A nad Szwedami w Liplanty był zwycięzcą zawży» (Арк. 29).

³⁴ «...wzniószy w nebo oczy,
Płakał, a śloze za śluzą mokrych żrenic tłoczy» (Арк. 30).

³⁵ «Który ułakomiony był łańcuchem złotym,
Kazał ściąć, bowiem by był mógł przywieść żywego
Lecz u Kaina cnota nie waży...» (Арк. 31).

³⁶ Піскаревский летописец // ПСРЛ. Т. 34. С. 190.

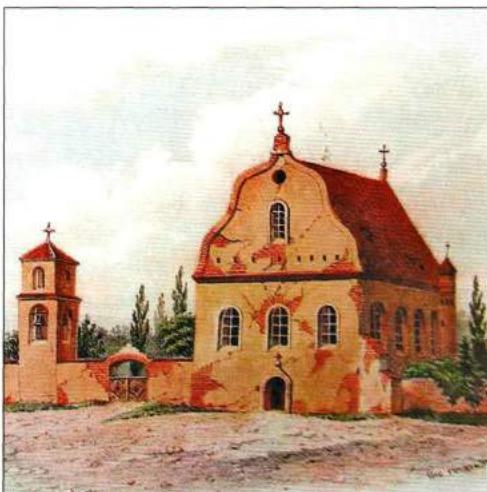
летапісца. Названы наратыўны помнік быў створаны, найбольш вे-
рагодна, у 1620–1630-я гг. і змяшчаў звесткі «ад пачаткаў Русі» да 1615 г.
На сваім складзе Піскароўскі летапісец – кампіляцыя розных летапісаў,
афіцыйных дакументаў, легенд, асабістых успамінаў аўтараў. Галоўная ж
місія летапісца – пазітыўная рэпрэзентацыя цара Васіля Шуйскага (1606–
1610 гг.) і, адпаведна, усяго яго роду. Наадварот, цар Іван IV пададзены ў
Піскароўскім летапісцы ў негатыўным ракурсе. Пра XVI – пачатак XVII ст.
Піскароўскі летапісец утрымлівае часам унікальныя звесткі – відавочна,
яны ўзятыя з незахаваных крыніц і вусных паведамленняў, адредагава-
ных у адпаведным тэндэнцыйным ключы. Можна сцвярджаць, што гэты
летапісец выйшаў з асяроддзя нерадавітых людзей, блізкіх да Шуйскіх.
А Васіля Шуйскага «выклінулі» на царства «пірожнікі і шубнікі». Даслед-
чык рускіх летапісаў Міхаіл Ціхаміраў нават характарызаваў Піскароўскі
летапісец як «своеасаблівы памфлем пачатку XVII ст.»³⁷.

Але адкуль стваральнік Піскароўскага летапісца браў звесткі пра гібелъ
Пятра Шуйскага? Тэксталагічны анализ паказвае, што паміж творамі Мацея
Стрыйкоўскага і Піскароўскім летапісцам няма непасрэдных перасячэнняў
і запазычанняў. Відавочна, у стваральніка летапісца былі свае крыніцы, якія
не супадалі з крыніцамі М. Стрыйкоўскага. Адсюль, дарэчы, вынікаюць і не-
каторыя фактычныя памылкі Піскароўскага летапісца.

Так, напрыклад, аўтар летапісца адзначае, што Пётр Шуйскі быў па-
хаваны ў «рымскай царкве», побач з вялікай княгініяй літоўскай Аленаі
Іванаўнай, жонкай караля польскага і вялікага князя літоўскага Аляксандра.
Лічыцца, што вялікая княгіня Алена была пахаваная ў праваслаўнай
Прачысценскай царкве (саборы Прачыстай Багародзіцы) – менавіта гэты
сабор на працягу 1511–1522 гг. адбудоўваў пераможца пад Оршай князь
Канстанцін Астрожскі³⁸. Вялікая княгіня памерла ў 1513 г. і, верагодна,
яе пахаванне ў Прачысценской царкве магло адбыцца пасля заканчэння
асноўнага этапу рэканструкцыі будынка.

³⁷ Тихомиров М.Н. Піскаревский летописец как исторический источник о событиях XVI – начала XVII в. // Тихомиров М.Н. Русское летописание. Москва, 1979. С. 247.

³⁸ Гл.: Виленский Успенский собор, называемый Пречистинским и Митрополитенным // Памятники русской старины в западных губерниях, издаваемые с высочайшего соизволения П.Н. Батюшковым. Вып. 5. СПб., 1872. С. 89-90; Щербицкий О.В. Виленский Пречистенский собор: (Исторический очерк в связи с церковно-религиозной жизнью г. Вильны). Вильня, 1908; Соболевский И.В. Пречистинский собор в Вильне. Вильна, 1904; Янкевичене А.С. Некоторые сооружения Вильнюса XVI в. // Архитектурное наследство. Вып. 17. М., 1964. Вып. 17.

*Прачысценская
(Успення Прасвятой
Багародзіцы) царква ў Вільні,
у якой были
нахаваныя вялікая княгіня
літоўская Алена і маскоўскі
ваявода князь Пётр Шуйскі.
У 1785 г. царква была
перабудаваная ў стылі
барока мітрапалітам
Ясонам Смагаржэўскім.
Выгляд на пачатку XIX ст.,
акварэль Васіля Гразнова
(1870-я гг.).*

Існуе адна верагоднасць слушнасці пададзенай у Піскароўскім летапісцы інфармацыі. Ад 1609 г. Прачысценская царква стала ўніяцкай (грэка-каталіцкай) – адбылася гэтая змена статусу якраз у час складання летапісца. Адкрытым застаецца пытанне, наколькі аператыўна маглі звесткі з Вільні трапляць да аўтара летапісца.

Даследчык Піскароўскага летапісца М.Ціхаміраў у сувязі з паведамленнямі ў ім пра гібель князя Шуйскага і рэакцыю гетмана Радзівіла выказваў меркаванне: ці не была прайграная літвінам бітва вынікам спроб Пятра Шуйскага пераняць прыклад Курбскага і перайсці на бок Вялікага Княства Літоўскага?³⁹ Князь Андрэй Курбскі пакінуў маскоўскі стан у красавіку 1564 г., ужо пасля бітвы пад Улай. Няма ніякіх падставаў падазраваць Пятра Шуйскага ў таемных зносінах з уладамі ВКЛ. Відавочна, што такіх поглядаў прытрымліваўся і цар Іван IV, вядомы сваім недаверам да ўласных падданых. У 1568–1569 гг. паводле просьбы сыноў Пятра Шуйскага Івана і Мікіты ён пагадзіўся абмяняць цела памерлай у маскоўскім палоне жонкі полацкага ваяводы Станіслава Даўгойны Петранелі (з Радзівілаў) на цела Пятра Шуйскага. Але гэты абмен не адбыўся – пасланцы Шуйскіх вярнуліся ў Москву без вынікаў⁴⁰.

Важна тое, што паведамленні Піскароўскага летапісца пацвярджаюць звесткі з паэмы Стрыйкоўскага. На сённяшні дзень крыніцазнаўчая ла-

³⁹ Тихомиров М.Н. Пискаревский летописец как исторический источник. С. 242.

⁴⁰ Солодкин Я.Г. Князь П.И.Шуйский – герой и неудачник Ливонской войны // Балтийский вопрос в конце XV–XVI вв. Сб. науч. статей / под ред. А.И.Филюшкина. Москва, 2010. С. 273.

бараторыя М.Стрыйкоўскага прыадчынілася для нас не да канца, але мы ўжо можам праводзіць верыфікацыю інфармацыі і выкарыстоўваць працэдуру канфрантацыі крыніц. У выніку многае, што раней магло падавацца прыдумкамі гістарыёграфа, знаходзіць пацвярджэнне паводле іншых крыніц.

Але ўсё ж застаецца пытанне, чаму Мікалай Радзівіл Руды так востра адзягаваў на выпадак гібелі свайго праціўніка – маскоўскага ваяводы Пятра Шуйскага? Наколькі сам факт марадзёрства меў тут вырашальнае значэнне?

Ідэя дамоўленасці паміж маскоўскім і літвінскім падкаводцамі ніяк не абгрунтоўваецца іншымі крыніцамі. Ды і абставіны бітвы (імклівы і нечаканы яе характар) не пацвярджаюць такой схемы паводзінаў. Да таго ж прыгадаем, што паразенаму П.Шуйскаму ўсё ж прыйшлося ўцякаць з поля бітвы – ён не здаўся пераможцам, што супярэчыць верагоднасці па-пярэдняй дамовы.

Паводле аналогіі з аршанскім трывумфам 1514 г., калі ў палон трапілі шэсць «*вялікіх ваяводаў*» маскоўскага войска на чале з Іванам Чалядніным, Мікалаю Радзівілу Рудому і Рыгору Хадкевічу і гэтым разам варта было спадзявацца на ганаровы палон маскоўскіх ваяводаў – гэта павялічвала б палітычнае гучанне самой перамогі і яшчэ больш усладжляла трывумфатару. Палонныя арыстакраты заўжды ў Сярэднявеччы і раннім Новым часе былі аб'ектамі палітычных і фінансавых перамоў. Учынак беларускага селяніна перакрэсліў падобныя планы.

Але, падобна, існавала яшчэ адна магчымая важная прычына вострай рэакцыі найвышэйшага гетмана літоўскага – сацыяльна-іерархічная. Князь П.Шуйскі загінуў не на самім полі бітвы, а падчас уцёкаў. Учынак ваяра, які б нанёс смяротны ўдар маскоўскаму ваяводу непасрэдна ў гарачыні бітвы, мог расцэнівацца як геройскі. А тут мы маєм выпадак нападу селяніна на арыстакрата. Паводле канонаў барочнага пісьменства, рэакцыя Мікалая Радзівіла Рудога паказана вельмі эмацыйна і нават сэнтыментальна, што літаратурнымі формамі падкрэслівае прыналежнасць і Радзівіла, і Шуйскага да супастаўных (вышэйших) пластоў сваіх дзяржаў. Не справай селяніна было ўмешвацца ў гэты іерархічны расклад. Нават жорсткая вайна не да канца здымала сацыяльныя межы.